

mert Görgey törhetetlen magyar és kitűnő vezéri talentum. S ezért újra felé fordult bizalmával. Így indult meg a magyar történelem egyik legdicsebb fegyvertény-sorozata: a tavaszi hadjárat. A honvédség lelkesedése és Görgey irányító zsenije a legbiztatóbb eredménnyel kecsegtettek. Az osztrák sereg kiszorult az országból; Komárom és Buda felszabadulása már-már a nemzeti álmok beteljesülését ígerte, mikor Kossuth Debrecenben kimondotta a Habsburg-ház trónvesztését. Ezt a lépést Görgey lélekben teljesen elítélte. Kossuth ugyanis ettől a diplomáciai húzástól várta az európai hatalmak pártfogó közbelépését. Görgey viszont tudta, hogy Európa épen ekeután fogja a magyarságot „törvényes védekezők helyett rendzavaróknak” tekinteni. S a következőkények őt igazolták. A cár, aki már a lengyel szabadsághősöknek túlságos vezetőszerpe miatt aggódott, hogy a magyar szabadságharc sikere a léngyeleket is hasonló megmozdulásra fogja serkenteni, segítségére jött Ausztriának. Számítva arra, hogy az viszont a török—oroszl háborúk esetén fog a cárnak segítséget nyújtani. — Most már északról Paskievics, délről pedig Haynau nyomult előre, s ezért Kossuth Mészáros Lázárt állította a magyar sereg élére. Mészáros azonban nem tudott felnőni ehhez a nagyméretű megbízáshoz. Bem Erdélyben szenvedett vereséget, Dembinszky pedig Temesvárnál, s így Görgey Buda felől Arad irányába vonulva már nem látta sok értelmét az ellenállásnak. Előtte Haynau állott, hátulról pedig Paskievics oroszai közeledtek. A kilátástalan küzdelem helyett letette a fegyvert az oroszok előtt. Ez a tény viszont Haynau és az osztrák vezetőség önértécsértette, s innen ered nagyrészt Haynau könyörtelensége a szabadságharc vezetőivel szemben. Görgeynek a cár amnesztiát eszközölt ki. A szabadságharc legendás tábornoka mint „Rebellengeneral” került Klagenfurtba, majd a kiegyezés után haza. Személyét azonban ekkor újra kikezdte a rágalom. Hallatszottak olyan hangok is, hogy Görgey hazáját pénzért eladta. Kossuth emlékirataiban szintén hozzájárult ennek a Görgey-ellenes hangulatnak a szításához.

Kosáry könyve ennek a kronológiai bemutatásának gazdag történetpszichológiai hátteret ad. Görgey politikai hivatástudatát tömör szárazsású okfejtéssel és a karakterológiának lényeglátó erejével tárja elénk. Így a *hadvezér* képe szemléletes, de az *egész* Görgey lelki alkata egyméretű marad. Vezérnek ismerjük meg őt, aki az állami élet problémáiról is csak a *katona* kategóriáiban gondolkozik. Lelki ötvözetében érthetően több volt a hadi állapot feltételeihez alkalmazkodó gyakorlati készség, sőt katonás ridegség acélverete; s ezért került politikai hitvallása olyan sokszor ellentétbe a drámai lendületű Kossuthhal.

A történeti helyzeteknek és egyéni erőfeszítéseknek egész intim jellegű alakulását és rezdüléseit tudja e szorgalmas és analízáló hajlamú szerző a gazdag forráanyagból rekonstruálni. Ezért látjuk be fejtegetése során, hogy Görgey a 67-es elveknél, a kiegyezésnek első hirdetője már 1849-ben, amikor pedig azért még a „magyar Ephialtes” bélyegét sütötték rá. Kosáry történetbúvárkodásának az a legnépszerűbb eredménye, hogy Görgey dinasztikus hűségét kiegyezteteti a magyar katona függetlenségi vágyával.

Visy József.

Émile Durkheim: *L'évolution pédagogique en France, des origines à la renaissance avec une introduction par M. Halbwachs*, Paris, Alcan, 1938.

Az ártértékelések és autarchiák idejét éljük. A két fogalom sokkal jobban összefügg, mint az első pillanatra gondolhatnók. Gazdasági autarchia nem lehet meg ártértékelés, azaz új ideológiai alap nélkül és az egyes szellemi tudományok ártértékelése rendszerint az önmagában való megállást bizonyítja, vagy akarja bizonyítani.

Ez a törekvés a pedagógiában is megvolt. Az utóbbi időben sok szó esett a pedagógia önállóságáról. Jellemző, érthető kísérlet, mely azonban nem ment a túlzásoktól. Hogy végeredményben nem lehet szó „teljes“ önállóságról, azt tán nem is kell magyarázni. Amilyen bizonyos, hogy minden tudománynak megvan a maga sajátos jellege s így a pedagógiának is, mely a másokra való hatás művelete, épp oly bizonyos, hogy nem lehet abszolút független s ha valamiben sajátossága megnyilatkozik, az éppen azon viszony tisztázása, mely más kulturális jelenségekhez kapcsolja. Hogy a pedagógiai önállóság mennyire relativ, abból látszik, hogy az átértékelők, vagy újraértékelők rendszerint valamely más tudomány szempontjaitól való függését mutatják meg. Tettamanti Béla a kultúrfilozófiai, Varga Béla a filozófiai, Prohászka Lajos a művelődéstörténeti szempontot hangsúlyozza ki. A valóság az, hogy a pedagógia sohasem lehetett ment sem a filozófiai, vagy kultúrfilozófiai, sem a kultúr-történelmi szempontoktól, mindég encyklopédikus természetű volt, minden időben az akkori egész kultúrát igyekezett átadni, vagy az egész befogadására utat mutatni s nem véletlen, hogy a legnagyobb, legtermékenyebb pedagógusok encyklopédikusan művelt emberek voltak (Apáczai, Comenius, Rousseau), sőt szerkesztettek is encyklopédiákat. S amit legkevésbé lehet kétségbevonni: a pedagógia mindég a társadalmi-fejlődéssel járt együtt, talán meg akarta gyorsítani, talán lassítani igyekezett a régi értékek őrzése által, de semmiképp sem lehetett elválasztani a fejlődéstől. S ezért logikus Durkheim könyve, mely szociológiai szempontból világít rá a nevelés-történet egyik jelentős korszakára. Régibb egyetemi előadásait adja ki Halbwachs s ez ma különösen aktuális, mert már a munka címe is sejteti, hogy a nevelést társadalmi funkció gyanánt értelmezi. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a nevelésnek nincsenek sajátos feladatai, de ennek a sajátos munkának minden esetre csak társadalmi összefüggésben van jelentősége.

A nevelés valahogyan mindég kifejezi a korszellemet: akkor is, ha haladó, akkor is, ha maradi, mert ellentétes irányzatok küzdelmével találkozunk minden korban. Hogy mi az *igazi* korszellem, azt elmúlt idők távlatából néha jobban meg lehet állapítani, mert visszanezve jobban látjuk, melyik irányzat lett úrrá. Tehát csak helyeselni lehet, hogy Durkheim szociológiai szempontból vizsgálja a nevelés jelenségeit, ez ha nem is kizárólagos, de minden esetre szintetikus szempont és reális, mert nemcsak a módszer kérdése, de a végső célok megállapításai is egyaránt a korszellemmel vannak összefüggésben. S ez igen érdekes és tanulságos olyan lejárt korra, mint amely a kezdettől fogva a renaissance-ig terjed s amelyről egyszerűsítéssel csak mint sötét középkorról szoktunk megemlékezni. A fejlődés értelmezésében ily durva általánosítással nem elégedhetünk meg, ez semmit sem magyaráz, legkevésbé a fejlődés eredetét, menetét vagy eredményét, (mert a nevelés a leghathatósabb eszköz, mellyel egy társadalom rendelkezik, hogy tagjait a saját képe formálja ... Introduction.)

A nevelés sajátosságait nemcsak lélektani és erkölcsi szempontokból, de abban a szociális milieuban vizsgálja, melyben létrejöttek. Vizsgálja a francia és európai gondolat szempontjából s ez nem hogy diszkreditálná, inkább emeli a francia nevelés történelmi értékét. S ezt különösen a középiskola komplikált alakulatánál mutatja meg.¹⁾ Tudni kell, hogy nem pusztán az elődök utánzásáról van szó, hogy a

¹⁾ En premier lieu, l'enseignement secondaire est un organisme autrement complexe que ne l'est l'enseignement primaire; or, plus un organisme est complexe, plus il a besoin de réflexion pour s'adapter aux milieux qui l'entourent.“ id. m. 9.

kialakult egység nem véletlen tényezők összeesésének eredménye, hogy az újítások nem *a priori* jelenségek.

Milyen szerepe volt a primitív egyháznak az iskolák kialakulásában, — ez különösen középkorai vonatkozásban érdekli az író. Az elemi iskolák csak a forradalmak után, a felsőbb iskolák csak 1870 után jutottak nagyobb jelentőségre. Bizonyo, hogy az egyház szerepe nagy volt az iskolák kifejlesztésében, de már a kezdő alakulásoknál érezhető volt bizonyos ellentmondás is: a reális élet féktelen szenvedélyei ellenmondásba kerültek a keresztény morál lemondásával. A keresztény morál egységes céljai már kezdetől fogva bizonyos egységet adtak az iskolának az ókori szétszakadtsággal szemben, bizonyos morális és érzelmi egységet, viszont a reális élet szelleme már az egyházi keretben kifejlesztette az „esprit de laïcité“-t.

A mindenkori korszellemből értjük meg a Karolingok szerepét, a renaissance-ot, a licentia eredetét, az egyetemek keletkezésével kapcsolatban a collége-ek alakulását, a Faculté des arts tanításait, a dialektika és viták szokatlanul nagy szerepét s renaissance egyetemének igazi jelentőségét. Már a Karolingok alatt fellépő renaissance-szal kapcsolatban rámutat az író arra, hogy nem kell túlbecsülni az egyének szerepét, tehát Nagy Károlyét sem. A történetben nincsenek csodák s az európai állam születése is a fejlődés eredménye volt s főleg az internacionális a nevelés eredménye, mert a középkorban csak erről lehet még szó. Nagy Károly érdeme, hogy „benne“ és „általa“ lett állammá a keresztény Európa. Aiatta realizálódott intézményekben a keresztény eszme. A kereszténység a fejlődésnek ezen a fókán már nem nélkülözhetette a nevelést. Szüksége volt rá az egyháznak is, társadalomnak is. A Karolingok korának iskolái már mutatják a kettős irányt: nemcsak a vezető rétegek fiainak (világiaknak), de klerikusnak nevelésére is szolgál. Az indítás, az alapítás az egyházzé, a fejlesztő: a laikus szellem. Nagy Károly iskolájában már felnőtteket is találunk, ez már korszerűséglet. — A szabadelvű és az egyházi szellem összeütközése már Alcuin idejében érezhető: előbb ő maga is a liberalizmus híve, később elhagyja az udvart, épen ezzel tüntetvén a liberalizmus ellen. — A tanítás encyklopédikus jellege már az első iskolában mutatkozik, ami azonban még kezdetleges s az akkori idők ismereteinek totális felkarolását sem jelenti. Inkább arról volt szó ezekben a kezdő iskolákban, hogy magát a szellemet teljesen kiképezzék, mintsem arról, hogy az akkori ismeretek összességét tanítsák. Az elméleteket tanító trivium mellett csak lassan jutnak szerephez a quadriviumok a reális ismeretek terjesztésére. A forma mellett a tartalom megvetése, az elmélettel szemben a konkrét dolgok mellőzése sokáig jellemezte a középkor iskoláit s ezt annál könnyebben megértjük mi, mert hiszen a mi társadalmunk még ma is „úrjobb“ iskolának tartja az irodalmi irányú gimnáziumot, mint a reális célkitűzésű reálisiskolát.

A korszellem megvilágításánál látjuk meg e könyvből a nyelvtan, a szkolasztika, a logika korát, a feudalizmusnak megfelelő európai lelkiület megszületését. Érdekes képet kapunk az egyetem keletkezéséről, mely az általános igazságokra törekvő szellem győzelmét jelenti. A párisi egyetem megrajzolását azért is fontosnak látja, mert az egész tanítási rendszert ott dolgozták ki egységesen, mert annak testéből nőttek ki a középkorok fejlődésében oly nagy szerepet játszó collége-ek. Megkezdődik a a világtörténeli jelentőségre növekvő szerep: rendszert és eszmét a párisi egyetem ad az egész művelt világnak. Ebben a fejlődésben minden momentumnak megvan a maga jelentősége, az âge de grammaire-nek, mely előkészítette a szkolasztikát, a szkolasztikának, mely „raison“-t vitt a dogmákba, a nélkül azonban, hogy

a dogmát tagadta volna. Kitűnő rajzát kapjuk ennek a vajúdo kornak's ebben különösen Abélard hatalmas befolyásának: ő valósággal azonosul századával, mindenkinél jobban ismerte azt a fajdalmas ellentmondást, mely dicsősége is volt, fájdalmat is okozott neki, ismerte a szellem örömét és a kételkedés fájdalmát. Abélard befolyása rendkívüli volt: megnőtt a tanítványok és a tanítók száma, a Notre-Dame iskola kicsiny lett a hallgatók befogadására, a tanítók magánházakban vagy lakásaikon vagy a Szajná hídján tanítottak. A tanítók nagyra nőtt száma volt az igazi alapja a párisi Egyetem keletkezésének, mely épúgy mint a többi iskolák a társadalmi fejlődés szülőltje volt és csak a tanítók szövetkezése után érezte szükségét annak, hogy a tanítási szellem egységét is megteremtse.

Érdekes fejezetekben számol be az író a licentia docendi eredetéről, mely előbb csak Párisra vonatkozott és csak azután szélesedett ki az ubique docendi jogává; a faculté des arts különös céljáról, hogy átvezesse a hallgatót a theológia, a jog, az orvostudomány tanításához; a collège-beli tanulók életmódjáról, melyben a szegénység, koldulás, sőt verekedés is napirenden voltak, a grádusokról, a baccala-uraturáról, a virgács és korbács iskolai szerepéről s végül összefoglaló képet ad a középkorról, mely iskolákat alkotott, tanítási rendszert teremtett és minden mesterkelt eszköz nélkül is fel tudta kelteni a tudományok iránt való önzetlen érdeklődést.

Sikerült a könyvnek bebizonyítani, hogy a pedagógiai átalakulás mindég szociális fejlődés eredménye és hogy a nép egésze csak akkor változtatja mentalitását, ha a szociális élet feltételei e célnak megfelelően módosulnak.

Kemény Gábor.

Miall S. és Miall L. M. : Anyag és élet. Fordította dr. Eperjessy György. Budapest, 1939. 353 l.

A munka magyar fordítása a Természettudományi Társulat kiadásában jelent meg, benne a kémiának és a természettudományok többi részeinek kapcsolatairól kap nagyvonalú áttekintést az anyag és élet titokzatos kapcsolatai után érdeklődő nagyközönség. A szerzők ismertetik az anyag szerkezetének megismerésére irányuló kutatásokat, a kutatások módszereit és eredményeit (Röntgen-sugarak, elektron-el-térítés, atomrombolás, stb.), majd az élőlényekben lévő anyagokról és folyamatokról írnak, így az égésről és robbanásról, a lélekezésről, az emésztésről, az erjedésről, a növények táplálóanyagairól és növekedéséről.

Amint az anyag vázlatos ismertetéséből is látszik, a könyv nem tankönyv, hanem csak bevezetést akar adni. Az anyag csak látszólag túlméretezett, mert a szerzők mennél nagyobb területről akartak áttekintést adni. A könyv a középiskolai oktatásban is kitűnően használható, legnagyobb értékét hihetetlen nagy indító hatásában látjuk.

A könyv olvasását azonban nemcsak az érettebb középiskolásoknak, de maguknak a tanároknak is ajánlhatjuk, mert nemcsak azt tanulhatják meg belőle, hogy kell és lehet élvezetesen előadni, hanem komoly tárgyi ismeretekre is szert tehetnek, ha a katalízisről, vitaminookról, az örökléstan és kémiai kapcsolatairól szóló fejezeteket elolvassak. A talajkémiairól írott fejezet: szenzációs. Még a szakember számára is állandóan meglepetéseket nyújt.

A könyvet 32 táblából álló, kiváló, magyar vonatkozású képanyag teszi még érdekesebbé.